

BATI BALKANLAR'DA YABANCI TERÖRİST SAVAŞÇILAR VE DİNİ AŞIRILIK YANLISI GRUPLAR SORUNU

***Murat Necip ARMAN**

Öz

2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşında yabancı terörist savaşçı konusu çok tartışılmıştır. Literatürde farklı rakamlar da bulunmakla birlikte en az 146 ülkeden 53.781 savaşçının Suriye'de savaştığı saptanmıştır. Batı Balkanlar'dan da yaklaşık 900 yabancı terörist savaşçı Suriye'de savaőtmiştir. Bu çalışmada bu yabancı terörist savaşçı hareketliliğinin nedenleri incelenmiştir. Sonuç olarak küresel ölçekte hakikate ilişkin ontolojik sorunlar, dünyada aőrı sağın yükselişe olması, dini aőrılığın son yirmi yıldır bölgede etkin olması ve Rusya Federasyonu'nun bölgede Avro-Atlantik entegrasyonu engellemek için izlediği stratejinin bu hareketlilikte önemli rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Terörist Savaşçılar, Dini aőrılık, DEAŞ, Batı Balkanlar, Suriye İç Savaőtı.

THE FOREIGN TERRORIST FIGHTERS AND RELIGIOUS RADICAL GROUPS ISSUE IN THE WESTERN BALKANS

Abstract

The issue of foreign terrorist fighters in the Syrian civil war has long been on the agenda of the global media. Although their real number is widely speculated in the involved literature, it is estimated that there were 53.781 foreign terrorist fighters with 146 different national origins, out of which 900 have joined to the throngs of them from the Western Balkan states. The study examines the reasons of foreign terrorist fighters' mobility and concludes that a set of ontological problems regarding the truth in global scale, the rise of radical right throughout the world, religious extremism, which has held its sway in the region along the last two decades, and the Russian Federation's strategies to undermine integration of the region in the Euro-Atlantic structures have given momentum to this mobility.

Keywords: Foreign terrorist fighters, religious radicalism, DAESH, the Western Balkans, Syrian civil war.

* Do. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, mnarman@adu.edu.tr., ORCID 0000-0002-6873-206X.

Giriş

Bu çalışmada 2013 yılından sonra Irak ve Suriye’de terör faaliyetlerinde bulunan DEAŞ isimli terör örgütüne Batı Balkanlardan katılan yabancı terörist savaşçılar sorunu tartışılacaktır. Bu kişilerin katılım nedenlerinde çeşitli motivasyonlar olabileceğini kabul ederek analiz düzeyi küresel ölçekte tutulmuş ve küresel siyasetteki gelişmelerin bu bölgedeki katılıma ne ölçüde etki ettiği sorusunun cevabı aranacaktır. 1990’lar boyunca genellikle Ortadoğu bölgesi olmak üzere çeşitli bölgelerden Batı Balkanlar’a yönelik bir yabancı terörist savaşçı akını varken, 2010’larda bu akın tersine dönmüş ve bölge savaşçı alan değil gönderen haline dönüşmüştür. Bu konunun da anlaşılabilmesi için dini aşırılık ve dini aşırılık yanlısı gruplar gibi kavramların incelenmesi gereklidir. Bu nedenle dini aşırıcılık olgusuna da bir tali araştırma sorusu olarak bu çalışmada değinilecektir.

Bu çalışmada Hırvatistan Batı Balkan kavramına dâhil edilmemiştir. Bu konuda Florian Bieber’in Hırvatistan hakkında kullandığı ‘Restern Balkans’¹ metaforunu kabul ettiğimizi belirtmeliyiz. Keza 2009’da NATO, 2013’te Avrupa Birliği (AB) üyesi olan Hırvatistan, İstikrar ve Ortaklık Antlaşması ve koşulluluk gibi enstrümanları layıkıyla kullanarak başarılı bir Avrupalılaşıma sürecini yaşamış ve pek çok yönden Batı Balkan devletlerinden ayrılmıştır. Bu nedenle de çalışma Bosna Hersek, Makedonya, Sırbistan, Karadağ, Kosova ve Arnavutluk ile sınırlı tutulmuştur.

Çalışmada öncelikle tüm dünyadan Suriye ve Irak’a yönelik yabancı terörist savaşçı konusuna değinilerek Batı Balkanlar’ın dini aşırılık konularında dünyanın geri kalanıyla benzeşen ve ayrışan bir durumunun olup olmadığı anlaşılmaya çalışılacaktır. Daha sonra Batı Balkanlarda özellikle savaş ve çatışma ile geçen 1990’lardan sonra dini aşırıcılığı besleyen faktörlerin olup olmadığı, var ise bu nedenlerin hangilerinin içsel hangilerinin dışsal olduğu anlaşılmasına çalışılacaktır. Son olarak DEAŞ’ın mutlak hezimetinin ardından ülkelerine dönmeye çalışan Batı Balkan kökenli yabancı terörist savaşçılara ilişkin yapılan akademik çalışmaların sonuçları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

¹ Bieber Batı anlamına gelen Western sözcüğü yerine dışında anlamına gelen “Restern” sözcüğünü kullanarak Hırvatistan’ı bir “Restern Balkan” devleti olarak tanımlamıştır. Florian Bieber, *The Rise of Authoritarianism in the Western Balkans*, Palgrave Publishing, Switzerland, 2020, s. 3.

1. Kavramsal Çerçeve

Bu çalışma 2011'de başlayan Suriye İç Savaşı'na katılmak için Batı Balkanlardan giden gönüllüler konusunu tartışmak amacıyla kaleme alınmıştır. Bu konuda çalışmada kullanılan kimi kavramların farklı güvenlik çalışmaları literatüründe farklı kullanımları olduğu tarafımızca saptanmıştır. Bu duruma istinaden çalışmanın başına hangi kavramın çalışmada hangi manada kullanılacağına ilişkin bir kavramsal çerçeve bölümü koyma gereği duyulmuştur.

Batı Balkanlar: Batı Balkanlar kavramı bu çalışmada Bosna Hersek, Makedonya, Sırbistan, Karadağ, Kosova ve Arnavutluk'u içine alan bir coğrafi bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır.

Yabancı terörist savaşçı: Bu konuda Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yapılan ilk düzenleme 11 Eylül saldırılarının hemen ardından ABD'nin konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne (BMGK) getirmesi ile alınan 1373/2001 numaralı karardır. Kararda tüm üye devletler, başka bir devlette terörist faaliyetlerde bulunmak, planlamak, eğitim almak / vermek, bu amaçları finanse etmek amacıyla fon oluşturmaya çalışmak için seyahat eden yahut seyahat planı yapan kişileri cezalandırmaya çağırılmıştır. Yabancı terörist savaşçı kavramı ise ilk defa 2170 sayılı kararda geçmiş ancak kararda sadece DEAŞ ve El Nusra üyeleri yabancı terörist savaşçı olarak tanımlanmıştır. Ancak daha sonra alınan 2178/2014 numaralı kararda ise “terör eylemlerini planlama, hazırlama veya eylemlere katılma amacıyla vatandaşı olmadığı bir devletin ülkesine giden veya silahlı çatışmalar da dâhil olmak üzere terörist eğitim alan veya eğitim veren kişiler”² yabancı terörist savaşçı olarak tanımlanmıştır. Literatürde “yabancı savaşçı”³, yahut

² Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 2178 Sayılı Kararı. (2014). <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2178>

³ Örnek olarak: Francesco Marone, Lorenzo Vidino, Destination Jihad: Italy's Foreign Fighters, ICCT Report March 2019. The Law Library of Congress Treatment of Foreign Fighters in Selected Jurisdictions, Global Legal Research Center, 2014. Elena Pokalova, “Driving factors behind foreign fighters in Syria and Iraq”, Studies in Conflict & Terrorism, Vol. 42. No. 9, 2019, pp. 798-818. Richard Barrett, Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees, The Soufan Center, The Global Strategy Network, 2017. <https://thesoufancenter.org/wp-content/uploads/2017/11/Beyond-the-Caliphate-Foreign-Fighters-and-the-Threat-of-Returnees-TSC-Report-October-2017-v3.pdf> “yabancı savaşçı” kavramını kullanmışlardır. Alexander Meleagrou-Hitchens, Seamus Hughes, Bennett Clifford, The Travelers: American Jihadists in Syria and Iraq, Program on Extremism, The George Washington University, 2018 ise “savaş gezgini” ifadesini kullanmıştır.

“savaş gezgini” gibi ifadeler de yer almakla birlikte bu çalışmada BMGK’nın verdiği isim olan “yabancı terörist savaşçılar” kullanılacaktır.

DEAŞ: Literatürde İslam Devleti, İŞİD, IS, ISIS, ISIL, veya DAESH gibi farklı kullanımları bulunmakla birlikte bu çalışmada örgütün ismi, ilk kuruluşunda kendisini tanımladığı isim olan “al-Dawla al-Islamiyya fi al-‘Iraq wa al-Sham” (Irak ve Şam İslam Devleti: DEAŞ) biçiminde kullanılacaktır.

Dini aşırılık yanlısı gruplar: Bu noktada dini aşırılık yanlısı gruplardan kimi kastettiğimizi ortaya koymak zorundayız. Benmelech ve Klor’un Suriye’de savaşan yabancı terörist savaşçıların sosyo-ekonomik yapıları ile ilgili araştırmasının sonuçları bu grubu tanımlayabilmek için aydınlatıcı olabilir. Bu araştırmanın gösterdiğine göre sanılanın aksine ekonomik sorunlar ülke değiştirip bilinmeyen bir coğrafyada savaşmak için bir etken olarak görünmemektedir. Aksine bu çalışma DEAŞ saflarında savaşan bu kişilerin vatandaşı oldukları ülkelerde büyük bir ekonomik sorun yaşamadıklarını göstermektedir. Ancak özellikle Ortadoğu kökenli Avrupalı savaşçıların yaşadıkları Avrupa ülkesinde izole bir hayat sürdükleri ve yaşadıkları topluma entegre olmadıkları sonucu ortaya çıkmıştır.⁴ Benzer bir sonuca Pokalova da ulaşmış ve yakalanan yahut eve dönen yabancı terörist savaşçıların ekonomik koşulları ile örgüte katılma isteği arasında anlamlı bir ilişki saptayamamıştır.⁵ Bu çalışmada dini aşırılık yanlısı gruplar, DEAŞ örneğinde anlatılacağı üzere kendi yaşamını yoruma kapalı dini kurallara göre yaşayan, başkalarının da aynı kurallarla yaşamaları için şiddet içeren davranışlar sergileyen kişi ve grupları tanımlamak için kullanılmaktadır. Literatürde dini radikalizm ya da cihatçılar gibi kullanımlara rastlanmakla birlikte bu çalışmada “dini aşırılık yanlısı gruplar” kavramı kullanılacaktır.

2. Suriye İç Savaşında Yabancı Terörist Savaşçılar Sorunu

Dini aşırılık yanlısı grupların bir savaşa dahil olup çeşitli nedenlerle gönüllü ya da profesyonel yabancı terörist savaşçı olmaları yeni bir fenomen değildir. 1967’de Altı Gün Savaşları olarak bilinen Arap İsrail Savaşı’nda yüz civarında, farklı Arap ülkelerinin vatandaşı olan kişinin ülkelerini terk ederek Filistin tarafında savaştıkları

⁴ Efraim Benmelech ve Esteban F. Klor, What Explains the Flow of Foreign Fighters to ISIS?, National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper. <http://www.nber.org/papers/w22190>

⁵ Elena Pokalova, a.g.e.

bu alanda ilk kayda geçen örnektir. 1979'da 20.000 civarında Peştun ve Arap'ın Afganistan'a geçip SSCB ile savaştığı⁶; 1980'den 2010'a kadar ise 10,000 ile 30,000 arasında dini aşırılık yanlısının Batı'da Bosna'dan doğuda Filipinler'e kadar bir coğrafyada yabancı terörist savaşçı olarak bulunduğu raporlanmıştır.⁷ Örneğin sadece ABD vatandaşı olan 1000'in üzerinde dini aşırılık yanlısının 1980 ile 2010 arasında yabancı terörist savaşçı olarak çeşitli ülkelere gittiği resmi kayıtlarla belirlenmiştir.⁸ Bu çalışmanın konusunu oluşturan Batı Balkanlar'da ise: 1992-1995 arasında Bosna Savaşı'nda 1000 ile 2000 arasında yabancı terörist savaşçının savaş boyunca –sayıları değişmekle birlikte- savaştığı; 1998-1999 Kosova krizi sırasında da 20 ile 100 arasında Arnavut'un sınırı geçip Kosova saflarında savaştığı bildirilmektedir.⁹

15 Mart 2011'de başlayan ve Nisan 2011 tarihinde tüm ülkeyi saran ayaklanmaları bastırmak için görevlendirilen Suriye Ordusu'nun sivillerin üzerine ateş açmasıyla başlayan Suriye İç Savaşı hala devam etmektedir. El Kaide'nin Irak kolunun birleşme yoluyla 2013'te Suriye'de sınırını geçip DEAŞ adını alması¹⁰ ve bir devlet kurduğunu ilan etmesi ile savaş bambaşka bir veçheye kavuşmuştur. Devletlik meselesi üzerine ontolojik bir tartışma başlatan DEAŞ, İslam Devleti adında ve aslında tüm dünyayı kapsayan bir Hilafet kurduğunu ilan etmiş ve Ebubekir El Bağdadi de tüm Müslümanları bu devlete destek olamaya çağırmıştı.¹¹ Elbette bölgede var olan pek çok terörist unsura da dışarıdan katılım olmuş ancak Suriye'deki yabancı terörist savaşçı sorunu büyük ölçüde Bağdadi'nin bu çağrısı sonrası bölgeye gelen kişilerden kaynaklanmıştır. En güçlü olduğu 2014 ve 2015'te Suriye ve Irak'ta 100 bin kilometre

⁶ Abdel Bari Atwan, *Islamic State: The Digital Caliphate*, University Of California Press, Oakland, California, 2015, s. 131.

⁷ Thomas Hegghammer, "The Rise of Muslim Foreign Fighters: Islam and the Globalization of Jihad", *International Security*, Vol. 35, No. 3, Winter 2010/11. s. 53.

⁸ Meleagrou-Hitchens, Hughes ve Clifford, a.g.e., s. 6.

⁹ a.g.e., s. 61.

¹⁰ 8 Nisan 2013'te Bağdadi, Suriye'de faaliyet gösteren Jabhat al-Nusra isimli örgütün kendisine biat ettiğini, bu nedenle de bu tarihten sonra "al-Dawla al-Islamiyya fi al-'Iraq wa al-Sham" (Irak ve Şam İslam Devleti: DEAŞ) ismini kullanacaklarını anlatan bir ses kaydıyla internete yüklemiştir. Bu nedenle bu tarih örgütün kuruluş tarihi olarak kabul edilebilir: Haroro J. Ingram, Craig Whiteside, Charlie Winter, *The ISIS Reader: Milestone Texts of the Islamic State Movement*, Oxford University Press, New York, 2020, s. 233.

¹¹ Bbc News, *Isis Leader Calls On Muslims To 'Build Islamic State'*, 1 July 2014, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-28116846>.

kareden fazla bir bölgeyi işgali altında tutan DEAŞ'ın kontrolünde yaklaşık 8 milyonluk bir nüfus yaşıyordu.

El Kaide'nin bir kolu olarak doğan DEAŞ özellikle Twitter, Youtube ve Facebook gibi sosyal medya ağlarını kullanarak dünyanın dört bir tarafından yabancı terörist savaşı devşirmeye başladı. Bunun yanı sıra dünyanın çeşitli bölgelerinde bazı Selefi gruplar tarafından yapılan dini kurumlarda görevli sözde din adamları da bu yabancı terörist savaşı devşirme faaliyetlerinde bire bir adam kazandırarak etkili oldular. Bu endoktrinizasyon sürecinde İslam dinine ait bazı kutsal kavramlar da DEAŞ tarafından çarpıtıldı; İslami kavramlar bağlamlarından koparılarak yeni bir örgütsel jargon üretildi. Bu terör unsurları tarafından, örneğin DEAŞ'ın terörist eylemleri "Cihat", teröristler "Mücahit", DEAŞ'a katılmak için vatandaşı olunan ülkeden Suriye yahut Irak'a yapılan seyahatler "Hicret", yabancı terörist savaşçılar da "Muhacir" olarak tanımlandı. Bağdadi'nin çağrısı ile DAES saflarına gelmiş bilişim ve sinema uzmanların sosyal medya için hazırladığı profesyonel videolarda potansiyel katılımcılara görsel bir sahte cennet yaratılarak bu savaşın her inanana "farz" olduğuna ilişkin bir "pseudo teoloji"¹² oluşturuldu. Bu pseudo teoloji katılımı arttıran unsurlardan biridir. Bilgi ile hakikat arasındaki ilişkiyi keskin bir şekilde değiştiren internet, hakikat ötesi¹³ çağda savaşların da seyrini değiştirmiştir.

Farklı kaynaklar farklı rakamlara ulaşmış olmakla birlikte, Suriye'deki iç savaşa pek çok ülkeden katılan toplam savaşçı sayısının 42.000 ile 80.000 arasında olduğunu ileri sürülmektedir. Ancak bu konudaki en sağlıklı veri DEAŞ'e karşı en etkili mücadeleyi yürüten Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi verileridir. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Temmuz 2017'de DEAŞ'le mücadele kapsamında 146 ülkeden 53.781 kişiye giriş yasağı konulduğunu raporlamıştır.¹⁴ Kişi tespitinin tek tek yapılmış olması nedeniyle literatürdeki sayı karmaşası konusunda bilimsel anlamda başvurulabilecek en sağlıklı verilerin bu rapor olduğu kanaatindeyiz. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı'nın verdiği veriler esas kabul edilecektir. Ancak Batı

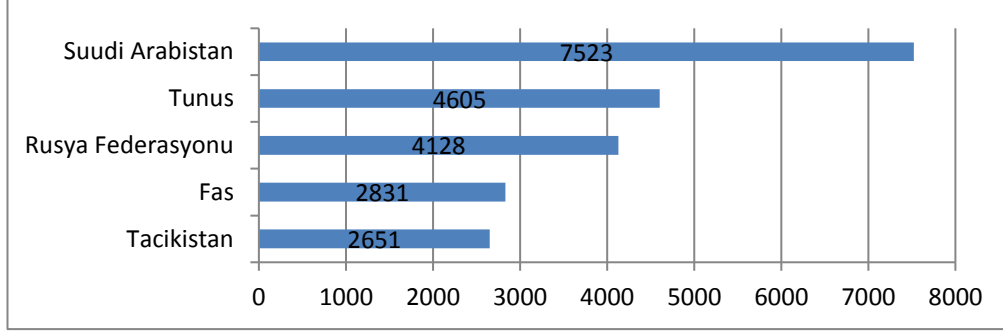
¹² Burada pseudo teoloji kavramı aslında var olmayan, üretilmiş, sahte bir teoloji anlamında kullanılmaktadır.

¹³ Buarada "hakikat ötesi" kavramı "post truth" kavramına karşılık gelecek şekilde kullanılmaktadır. Hakikat ötesi, inşa edilmiş bir rıza ile nesnel hakikatin kitleler nezdinde silikleşmesi anlamını taşır.

¹⁴ Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesi, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Temmuz 2017. <http://www.mia.gov.tr/kurumlar/mia.gov.tr/Genel/deas%CC%A7%207%20temmuz.pdf>.

Balkanlar konusunda diğer bazı raporlarda verilen verilere de başvurulmuştur. Aşağıda vatandaşlarının DEAŞ'a katılımın en yüksek olduğu beş devlet katılım sayıları ile birlikte sıralanmıştır:

Şekil 1: DEAŞ'e Katılımın En Yüksek Olduğu Beş Devlet

Kaynak: Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesi, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Temmuz 2017. <http://www.mia.gov.tr/kurumlar/mia.gov.tr/Genel/deas%CC%A7%20%20temmuz.pdf> isimli rapordan alınan verilerle tarafımızca düzenlenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı'nın ilan ettiği bu listeler sadece en yüksek katılımın olduğu on devlet ile Avrupa Birliği (AB) devletlerinden yüksek katılımın bulunduğu ilk on devleti kapsamaktadır. Herhangi bir Batı Balkan devleti yüksek katılımlı devletler listesinde bulunmamaktadır. Bu nedenle Batı Balkanlar konusunda bir veriye ulaşabilmek için Balkan Investigate Reporting Network isimli düşünce kuruluşunun raporunun rakamlarını kullanıyoruz. Batı Balkanlar'ı devlet devlet ele aldığımızda şu verilere ulaşıyoruz.

Şekil 2: Batı Balkanlar'dan DEAŞ'e Katılım ve Geri Dönüşler

DEVLET	GİDEN	DÖNEN
ARNAVUTLUK	107	42
BOSNA HERSEK	263	50
KOSOVA	300	130
MAKEDONYA	110	70
SİRBİSTAN	50	7
KARADAĞ	13	6
TOPLAM	873	305

Kaynak: Balkan Investigate Reporting Network, "Balkan Jihadists: The Radicalisation and Recruitment of Fighters in Syria and Iraq", March 2016. isimli rapordan alınan verilerle tarafımızca düzenlenmiştir.

Bu rakamlar çok büyük görünmese de Batı Balkan ülkelerinin nüfusları göz önüne alındığında karşımıza farklı bir tablo çıkmaktadır. DEAŞ'e en çok katılım olan ilk üç

ülke ve Batı Balkan ülkelerinin nüfusları ile DEAŞ saflarına katılanları oranladığımızda karşımıza şu tablo çıkmaktadır:

Şekil 3: DEAŞ'e Katılımın En Yüksek Olduğu İlk Üç Devlet İle Batı Balkanlar'daki Katılımın Oransal Karşılaştırması

DEVLET	NÜFUS	DEAŞ'E KATILIM	ORAN (milyonda)
SUUDİ ARABİSTAN	33.7 milyon	7523	223,32
TUNUS	11.57 milyon	4605	398,01
RUSYA FEDERASYONU	144.5 milyon	4128	28, 56
ARNAVUTLUK	2,846 milyon	107	37,59
BOSNA HERSEK	3,324 milyon	263	79,12
KOSOVA	1,845 milyon	300	162,60
MAKEDONYA	2,077 milyon	140	67,40
SİRBİSTAN	6,982 milyon	50	7,16
KARADAĞ	622.359	13	20,89
BATI BALKANLAR ORTALAMASI			49,33

Kaynak: Balkan Investigate Reporting Network, "Balkan Jihadists: The Radicalisation and Recruitment of Fighters in Syria and Iraq", March 2016. isimli rapordan alınan veriler, devlet nüfus verileri ile tarafımızca birleştirilerek düzenlenmiştir.

Suudi Arabistan ve Tunus'ta oldukça yüksek olan sayılar, bu iki devlete bir olağanüstülük olduğunu göstermekte; sayılar Rusya Federasyonu ile birlikte ılımlı bir eğri çizerek azalmaktadır. Bu yüzden Batı Balkanlardaki sayılar daha sağlıklı bir sonuca varabilmek amacıyla Rusya Federasyonu ile kıyaslanmıştır. Bu noktada Batı Balkanlarda DEAŞ'e katılımın sayısal olarak üçüncü en yüksek katılımın olduğu Rusya Federasyonu'ndan oransal olarak %175 fazla olduğu, Kosova'da ise bu oranın %578'e çıktığı gözlemlenmektedir. Bosna Hersek'te de bu oran Rusya Federasyonu'nun %282'sine, Makedonya'da ise %239'una tekabül etmektedir. Bu noktada Bosna Hersek'te nüfusun %51'ini, Makedonya'da ise %34'ünü Müslümanların oluşturduğunu ve katılımın daha ziyade Müslüman topluluklardan olduğu da göz ardı edilmemelidir.

3. Batı Balkanlar'da Yabancı Terörist Savaşçı Sorunu

Metodieva'nın da belirttiği gibi Batı Balkanlar açısından yabancı terörist savaşçılar yirmi yıl öncesine kadar savaşçı sistematiğinin arz değil talep tarafındaydı.¹⁵ Henüz 1974'de Kosova Ulusal Özgürlük Cephesi isimli örgüt 1991 yılına kadar, gelecekte bağımsızlığı için savaşılabilecek Kosova'yı oluşturabilmek için bölge Sırplarına karşı eylemlere girişmişti. Bu eylemler sonucu yaklaşık on beş yıla yayılan bir sürede 100.000 Sırp kuzeye, yani Sırbistan sınırları içine göç etmek zorunda kaldı.¹⁶ Yugoslav güvenlik güçlerinin Arnavutluk hükümeti ve diaspora Arnavutlarını suçladığı bu olayların Yugoslavya'nın parçalanma sürecinin mihenk taşı oluşturacak Kosova'nın özerkliğinin 1989'da kaldırılması yolunu açtığı iddia edilebilir. Yugoslavya içine Yugoslavya vatandaşı olmayan unsurların girmesi iddiaları nedeniyle bu yabancı terörist savaşçı fenomeninin bölgedeki ilk örneği sayılabilir.

Bölgenin yabancı terörist savaşçılarla karşılaştığı ikinci büyük olay 1992-1995 arasındaki Bosna Savaşı'ydı. Bosna Savaşı'nda ne kadar yabancı terörist savaşçının olduğunu bilmek mümkün değildir. Ancak hayatını kaybedenlerin sayısını saptayabilmek mümkündür. Savaş boyunca hayatını kaybeden 236,500 kişiden 14,000'i savaşın tarafı olan bir devletin (Bosna Hersek, Sırbistan ve Hırvatistan) vatandaşı değildi. Bu yabancıların 9000'i üzerinde bir üniforma olmadan, 5000'i ise taraflardan birinin üniformasını giymiş olarak hayatını kaybetti.¹⁷ Buradan hareketle savaş boyunca savaşan tarafların %6'sının yabancı terörist savaşçı olduğuna ilişkin bir tahminde bulunabiliriz. Bu kişilerin savaş sonrasında da ülkede kalmaya devam ettiği, birçoğunun vatandaşlık aldığı da iddia edilmektedir. Perica'nın iddiasına göre 1995 yılında, yani savaşın son yılında Bosna'da başta Hamas, İslami Cihad ve Taliban olmak üzere 195 İslami örgüt faaliyet göstermekteydi. Bu yapılar savaş bittikten sonra da ülkede çeşitli kültürel ve dini faaliyetlerini sürdürdü.

¹⁵ Asya Metodieva, "Balkan Foreign Fighters Are Coming Back: What Should Be Done?", Stratpol Policy Paper, 2018. https://www.stratpol.sk/wpcontent/uploads/2018/01/Metodieva_Returnees_Western_Balkans_Stratpol_FINAL.pdf

¹⁶ Lazar Nikolić, "Ethnic Prejudices and Discrimination: The Case of Kosovo", Ed. by., Florian Bieber ve Zhidas Daskalovski, Understanding the war in Kosovo, Frank Cass Publishers, London, 2005, s. 60.

¹⁷ Vjekoslav Perica, Balkan Idols: Religion and Nationalism in Yugoslav States, Oxford University Press, New York, 2002, s. 165.

Bosna Savaşı'nda savaşçı ülkelere geri dönmeyen bazı yabancı terörist savaşçıların 1998 yılında Kosova'da sorunlar baş gösterince bu bölgeye geçip UÇK (Ushtria Çlirimtare e Kosovës: Kosova Kurtuluş Ordusu) saflarına katıldıkları bilinmektedir. Shtuni 2014 sonrası Suriye ve Irak'a giden Kosova kökenli yabancı terörist savaşçının ülkelere geri döndükten sonra yapılan soruşturmalarda, 14 tanesinin daha önce UÇK üniformasıyla Kosova ve/ya Makedonya'da savaştığını, dört tanesinin de eskiden Arnavutluk ordusunun komando birliğinde hizmet verdiğini ifade etmektedir.¹⁸ Bu konu özellikle önemlidir çünkü UÇK büyük ölçüde ultra milliyetçi ve seküler bir örgüt görüntüsü çizmekteydi. Suriye Savaşı sayesinde bu örgüt içinde de birbirinden farklı ideolojik formasyonlar bulunduğu ortaya çıkmış oldu.

4. Batı Balkanlar'da Dini Aşırılık

Batı Balkanlarda aşırılık yanlısı dini görüşler her zaman mevcuttu. Henüz daha Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti 1946'da kurulmadan önce bile Genç Müslümanlar isminde aşırılık yanlısı bir grup Holocaust sürecinde Alman Nasyonal Sosyalistlerle işbirliği yapmıştı. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (devlet 1963 yılında adını bu şekilde değiştirmiştir) 1974 anayasasında Bosna Hersek'in bir kurucu devlet statüsü kazanması Müslümanların Yugoslavya içindeki statüsü açısından yaşamsal bir öneme sahipti. Keza bu tarihten sonra 800 yeni İslam ibadethanesi yapıldı, var olan 3000 cami onarılarak ibadete açıldı. 1980'lerin ilk yarısında 1600 din görevlisi (imam, hafız ve diğer) istihdam edildi. 1977'de Saraybosna'da bir İslami İlahiyat Okulu, Üsküp'te de bir Medrese açıldı.¹⁹ Bu noktada şunu ifade etmek gerekir ki Yugoslavya din özgürlüğü anlamında en özgürlükçü devletlerden biriydi.

Batı Balkanlarda bu dini hoşgörü ortamını bozan ise 1992'de Bosna'da patlak veren savaş oldu. Bölgeye aşırılık yanlısı Vahabi grupların gelmesi ile bölgedeki dini yapıda radikal değişiklikler meydana geldi. Qehaja bu Vahabi hareketinden sonra Batı Balkanlar'da belirli bölgelerde aşırılık yanlısı grupların biriktiğini ifade etmektedir. Bosna Hersek'te Gornje Maoče and Ošve kasabaları; Makedonya'da Gazibaba;

¹⁸ Adrian Shtuni, "Breaking Down the Ethnic Albanian Foreign Fighters Phenomenon", An Interdisciplinary Journal, Vol. 98, No. 4, 2015, s. 465.

¹⁹ Vjekoslav Pericaeş, a.g.e., s. 80.

Kosova'da Kaçanik, Arnavutluk'ta Pogradec ve Sırbistan'da Sijenica Qehaja'nın işaret ettiği bu bölgelerdir.²⁰ Bu bölgelerde Selefi gruplar komünal topluluklar oluşturmuş, hatta Oşve'de radyo ve televizyon gibi teknolojik aletlerin kullanımını yasaklamış, diğer bölgelerde vatandaşı oldukları devletin seküler hukukunu reddedip Şer'i kurallar uygulamaya başlamışlardır. Zaten Batı Balkanlar'da DEAŞ'e katılım büyük ölçüde bu noktalardan gerçekleşmiştir. Aşağıdaki grafikte Batı Balkanlardan DEAŞ'e Batı Balkanlar'daki katılım belediyeler bazında verilmektedir:

Şekil 4: Batı Balkanlar'da DEAŞ'e Katılımın Olduğu Belediyeler

DEVLET	BELEDİYE
Arnavutluk	Leshnica, Zagoracan ve Rremenj, Pogradec
Bosna Hersek	Sarajevo, Zenica, Tuzla, Travnik, ve Bihac
Kosova	Hani i Elezit, Kacanik, Mitrovice, Gjilan, Viti
Makedonya	Üsküp (Cair and Gazi Baba), Aracinovo, Sara, Kumanovo, Gostivar
Sırbistan	Sancak (Novi Pazar)

Kaynak: The Atlantic Initiative, 2017 Report, **Between Salvation and Terror: Radicalization and the Foreign Fighter Phenomenon in the Western Balkans**, Ed. by., Vlado Azinović, 2017. <https://www.rcc.int/pcve/download/docs/BetweenSalvationAndTerror.pdf/74af913c3974d92d1401d6c4af3495b4.pdf>

Kosova'da da 1999'daki NATO operasyonunun ardından aşırılık yanlısı yabancı grupların aktivitelerini arttırdıkları bilinmektedir. Özellikle mimarisi geleneksel Balkan cami mimarisinden oldukça farklı Vahabi camilerinin sayılarının 1999 sonrası arttığı bölgedeki dini yapıda meydana gelen değişimi göstermesi açısından kayda değerdir. Keza bu camiler ve medreselerle ilgili Batı basınında pek çok haber de yapılmıştır. Vahabizmin 1990'lar sonrası Batı Balkanları kendisine bir operasyon alanı olarak seçtiği bu haber ve yorumlarda sıkça vurgulamaktadır. Bu konuda 2014 yılında yapılan bir saha araştırması kendisini Vahabi olarak tanımlayanların Bosna'daki oranını %3, Kosova'da ise %2,7 olarak ölçmüştür.²¹

2000'li yıllarda Selefi-Vahabi grupların oldukça aktif oldukları, Kosova düşünce kuruluşlarının raporlarına da yansımıştır. Kosovo Center for Security Studies (KCSS) ve Kosovo Institute for Policy Research and Development (KIPRED) gibi kuruluşların

²⁰ Florian Qehaja, "Beyond Gornje Maoče and Ošve: Radicalization in the Western Balkans", Ed. by., Arturo Varvelli, *Jihadist Hotbeds Understanding Local Radicalization Processes*, ISPI. Milano, 2016, s. 80.

²¹ SEERECON, "From the Balkans to ISIS From the Balkans to ISIS Militant Islamism in Southeastern Europe", *Security and Intelligence Series Special Analytical Report*, 2014.

raporlarını inceleyen Mandacı, bu kuruluşların özellikle Suudi Arabistan ve Körfez devletleri kaynaklı dini aşırıcılık faaliyetleri konusunda pek çok uyarı olduğunu vurgulamaktadır.²² Örneğin Vahabi/Selefi grupların Sırp Prensi Lazar'ın mezarına ve Osmanlı Sultanı I. Murat'ın Gazimestan'daki türbesine yaptığı vandal saldırıların Kosova kamuoyunda dini aşırıcılık konusundaki tartışmada öne çıktığı bildirilmektedir.

Bosna ve Kosova dışında Sancak konusu da anlaşılmalıdır. Hofingera ve Schmidinger Avusturya'dan DEAŞ'a katılanlar konusunda yaptıkları çalışmada savaş döneminde Sırbistan'ın Sancak bölgesinin bir yabancı terörist savaşçı devşirme noktası haline geldiğini iddia etmektedirler. Avusturya'nın 1999/2000 ikinci Çeçenistan Savaşı'ndan kaçan mültecilerin en çok sığındıkları ülke olduğunu ve Kosova Savaşı sırasında da Kosovalı Gorani toplumundan Avusturya'ya çok miktarda mülteci gittiğini ifade eden Hofingera ve Schmidinger bu grupların sık sık Sancak'a seyahat ederek dini aşırıcılık konusunda eğitildiklerini iddia etmektedir.²³ Bu çalışma Batı Balkanların sadece insan kaynağı değil, yabancı terörist savaşçılar için başka bölgeden katılacak gönüllüler için bir endoktrinizasyon bölgesi olduğunu da göstermektedir.

British Council'in düzenlediği Batı Balkanlar Aşırıcılık Araştırma Forumu ise bölgede aşırıcılığın kaynaklarını tartışmaya açmıştır. Forumun nihai raporunda bölgede çok uzun zamandır etno-milliyetçi bir retoriğin hâkim olduğunu ve bu retoriğin Yugoslavya'nın parçalanmasında oldukça etkili olduğu vurgulanmaktadır. Bu dilin hala bölgede etkin olduğu ve retoriğin beslediği toplumsal kutuplaşmaların yabancı örgütler açısından kullanılmaya müsait bir alan yarattığı ifade edilmektedir. Bir diğer önemli husus da bölgenin ekonomik sorunları nedeniyle sürekli bir dış desteğe muhtaç olduğu; bu noktada da yumuşak gücünü arttırmak isteyen Rusya²⁴, Suudi Arabistan, Körfez Devletleri, İran ve Çin gibi devletlerin bölgede kolay hareket imkânı buldukları gerçeğidir. Bu devletlerin bazıları imar ve yeniden yapılanma yahut sermaye transferi

²² Nazif Mandacı, "Kosovo and the Gulf: Securitized Soft Power", Ed. by., Bülent Sarper Ağır, Kosovo: Past, Present and Future, Nova Science Publishers, New York, 2019, s. 170-171.

²³ Veronika Hofingera ve Thomas Schmidinger, "Muhajirun' from Austria. Why They Left to Join ISIS and Why they don't Return", Journal for Deradicalization, No: 22, 2020, s. 292.

²⁴ Rusya'nın Batı Balkanlar'daki bu faaliyetlerinde Rus Ortodoks Kilisesi önemli bir rol oynamıştır. Bakınız: Barış Gürsoy, "Russian Federation's Kosovo Policy since 1999", Ed. by., Bülent Sarper Ağır, Kosovo: Past, Present and Future, Nova Science Publishers, New York, 2019, s. 141-162, s. 156.

gibi olumlu hizmetlerde bulunurken, kimi zaman da dini aşırıcılık, İslamofobi ve antisemitizmin yayılmasında rol oynayabildikleri forumun iddiaları arasındadır.²⁵ Örneğin The Saudi Joint Relief Committee for Kosovo and Chechnya (SJRC) isimli kuruluş 1999 sonrasında Kosova'da 98 adet ilk ve ortaokul yaptırmıştır. Ancak 2003 yılında ABD Senatosu tarafından bu kuruluşun El-Kaide bağlantısı saptanmıştır.²⁶ Shtuni buna benzer onlarca kuruluşun Kosova'da 1999 sonrası faaliyetlerde bulunmaya başladığına dikkat çekmiştir.

Azinović raporu bu noktada doğrudan iletişimin önemine dikkat çekmektedir. Azinović DEAŞ'e katılan Bosna ve Sancak Müslümanları ile Kosova, Arnavutluk ve Makedonya Arnavutları'nda benzer bir sonuca ulaşmış ve bu katılım sürecinin küçük yerleşim yerlerindeki Ortadoğu kökenli karizmatik liderler, radikal ideolog imamlar ve içinde bulunulan sosyal çevrenin ikna süreci ile gerçekleştiğini tespit etmiştir. Sosyo ekonomik durumu ne olursa olsun, kasıtlı ve yüzyüze bir endoktrinizasyon sürecinin bu örgüte katılımında en önemli faktör olduğu Azinović tarafından iddia edilmektedir.²⁷

5. Geri Dönerler

24 Ağustos 2016 tarihinde Türkiye'nin başlattığı Fırat Kalkanı Harekâtı ile Cerablus kenti DEAŞ'ten kurtarılınca örgütün 2013'ten beri soluksuz devam eden ilerlemesi durdu. 2018 yılından itibaren Irak, Suriye, Türkiye ve ABD destekli SGD'nin (Suriye Demokratik Güçleri) DEAŞ kontrolündeki bölgeleri geri almaya başlamasıyla da DEAŞ yok oluş sürecine girdi. 23 Mart 2019'da DEAŞ'in elinde kalan son kasaba olan Baghuz'un kurtarılmasıyla da DEAŞ yok oldu. 26 Ekim 2019'da da örgüt lideri Ebu Bekir el-Bağdadi öldü. DEAŞ'in geri çekilme ve dağılma sürecinde de örgütten ayrılmalar yoğunlaşmıştır. Metodieva Soufan Center raporunu kullanarak örgütten ayrılanları beş gruba ayırmıştır:

²⁵ Vlado Azinović, "Regional Report: Understanding Violent Extremism in the Western Balkans", British Council, 2018, s. 16.

²⁶ Karar: 11 Lawsuit, CEO JCB Consulting International–Before the Committee on Banking, Housing and Urban Affairs United States Senate." October 22, 2003. Aktaran: Adrian Shtuni, "Ethnic Albanian Foreign Fighters in Iraq and Syria", CTC Sentinel, Vol. 8, Issue 4, 2015., s. 11.

²⁷ Shtuni, a.g.e.

- Kısa bir süre kaldıktan sonra erken ayrılanlar: Bu gruptakiler henüz sözde devlet çökmeden önce kısa bir süre Irak veya Suriye’de kalıp dönenlerden oluşmaktadır. Büyük ölçüde yaşadıklarından memnun olmayanlar bu gruptadır.
- Bir süre kalıp hayal kırıklığı yaşayanlar: Bu kişiler örgütün amaçları ve ideallerini paylaşmaya devam etmekle birlikte, mevcut durumda kullanılan yol ve yöntemleri ideallere uygun bulmadıklarını ifade etmişlerdir.
- Görevini yapıp dönenler: Bu gruptakiler DEAŞ teröristlerinin imajlarından etkilenip bölgeye giden, bunu bir macera olarak gören, görevini yaptığı duygusuna sahip olduktan sonra dünyanın başka bir noktasında başlayacak diğer bir maceraya hazırlanmak için eve dönenlerdir.
- Dönmeye zorlanan veya kaçırılanlar: Savaşın kaybedildiği cephelerin birinden kaçan, başka bir örgüt ya da devlet ordusu tarafından kaçırılan ancak örgütün ideallerini hala benimsemiş olan kişilerdir.
- DEAŞ tarafından gönderilenler: DEAŞ’ın dünyanın başka yerlerinde yeni bağlantılar kurmak ve yeni teröristler devşirmek için görevlendirdiği kişilerdir.²⁸

47

Örgütten ayrılmanın veya katılımın azalmasının Batı Balkanlar açısından bir nedeni de devletlerin DEAŞ fenomeni nedeniyle anti-terör yasalarını değiştirerek, vatandaşlarının yabancı terörist savaşçılık biçimine tanımlanabilecek fiillerine yönelik cezaları artırmasıydı. Örneğin Bosna Hersek Haziran 2014 tarihinde anti-terör yasasını değiştirerek cezaları ağırlaştırdı. Bosna’daki Selefi hareketinin lideri Bilal Bosnic 2015 tarihinde yedi yıl hapis cezası ile cezalandırıldı. Kosova’da da Mart 2015’te ceza kanununda yapılan değişikliklerle benzeri suçlara 3 ile 15 yıl; Makedonya Eylül 2015’te yapılan değişikliklerle 5 yıl; Karadağ’da Mart 2015’te yapılan değişikliklerle 10 yıl, Sırbistan’da Ekim 2014’te yapılan değişikliklerle 6 ay ile 10 yıl arası ceza ve bu amaçla yapılan seyahatlere de 2 ile 11 yıl arası hapis cezası getirilmiştir. Arnavutluk’ta ise Şubat 2014’te yapılan ceza kanunu değişikliği ile başka bir ülkede faaliyet gösteren bir silahlı örgüte üyelik suçuna 3 ile 8 yıl arası ceza, yabancı bir devletin toprak bütünlüğünü bozmak amaçlı faaliyetlere 5 ile 10 yıl arası ceza, yabancı bir devletin

²⁸ Metodieva, a.g.e.

ülkesinde terör faaliyeti yürütmek için liderlik, organizasyon, planlama yahut fon sağlama gibi suçlar işleyenlere de 5 ile 15 yıl arası cezalar getirilmiştir.²⁹

Beslin ve Ignjatijevic “geri dönenler” konusuna başka bir perspektiften bakmaktadır. 2010’lu yıllarda Batı Balkanlar’dan yabancı terörist savaşçı hareketinin sadece Ortadoğu’ya değil, Ukrayna’ya da yöneldiğini tespit eden Beslin ve Ignjatijevic özellikle Sırbistan’dan 150-200 aşırılık yanlısının Ukrayna’ya giderek Rusya taraftarları ile birlikte Ukrayna hükümet güçlerine karşı savaştığını bildirmektedir.³⁰ Beslin ve Ignjatijevic’in Ukrayna’ya giden ve geri dönen gruplar hakkında yaptığı analizde bu kişilerin ultra-milliyetçi aşırı sağ görüşlere sahip ve Rusya taraftarı bir grup olduklarını tespit edilmiştir. Sonuç olarak ister Suriye’ye ister Irak’a isterse de Ukrayna’ya gitsin yabancı terörist savaşçılar sorununun 11 Eylül 2001 sonrası tüm dünyayı etkileyen ve 2008 küresel mali krizle daha da derinleşen aşırı sağın farklı görünümlerinden biri olduğu iddia edilebilir. Aşırı sağ kendisini bazen İslamofobi, bazen antisemitizm, bazen yabancı düşmanlığı, bazen mülteci karşıtlığı, bazen ırkçılık biçimlerinde gösterebilmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Batı Balkanlar 17-18 milyonluk nüfusa sahip bir coğrafi alanı ifade etmektedir. Bu nüfuz orta ve küçük boyutlarda altı devlet tarafından paylaşılmaktadır. Bu altı devletten beşi Soğuk Savaş sona erinceye kadar Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nin kurucu devletleri yahut özerk bölgesi (Kosova) konumundaydı. Arnavutluk ise Soğuk Savaş dönemini sert bir izolasyonist politika ile geçirdi. Bu devletlerin tamamı 1980 ve 1990’ları rejim değişikliği ve parçalanma süreçlerinin yarattığı krizlerle ve travmalarla yaşadılar. Bu travmaların, etkisi günümüze kadar devam eden en önemlisi ise güçlü bir milliyetçi retoriğin bölgedeki tüm devletlerin siyasetine hâkim olmasıdır. Elbette elli yıllık sosyalist deneyim yıkılırken ortaya çıkan anti-komünist ultra-sağ retorik de etkisini pek çok yerde sürdürmektedir.

²⁹ Balkan Investigate Reporting Network, a.g.e.

³⁰ Jelena Beslin ve Marija Ignjatijevic, “Balkan Foreign Fighters: From Syria to Ukraine”, European Union Institute for Security Studies, 2017.

Bu devletlerin tamamı 1990'lı yılları bir yeniden yapılanma dönemi olarak geçirdi. Rusya tehdidi nedeniyle Avro-Atlantik kurumlar bu devletlerin hızlı bir biçimde NATO ve AB üyesi olmalarını teşvik ediyordu ancak bu üyelikler için gerekli ve AB'nin "koşulluluk" olarak formüle ettiği, kurumsal ve sosyolojik dönüşüm için gerekli kaynaklar yetersizdi. 2020 rakamlarıyla, AB'nin ciddi mali desteğine rağmen, ortalama kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hâsılının 6500 dolar olduğu Batı Balkanlar 1990'lar boyunca yumuşak güç sergilemek isteyen pek çok devlet için bir açık kapı haline geldi. Kamu denetiminin yeterli olmadığı bu devletlerde mali destek ve bayındırlık faaliyetlerini kontrolsüz biçimde çeşitli vakıf, kuruluş ve yabancı kamu iştirakine devreden Batı Balkan devletleri, bu devletlerden yönelen ideolojik propaganda faaliyetlerine de hedef oldular. Özellikle Suudi Arabistan, Rusya ve Körfez devletleri kaynaklı ideolojik propagandanın bölgede etkili olduğu çalışmada vurgulandı.

Özel anlamda DAESH de bir diğer endoktrinizasyon yöntemi olarak sosyal medyayı 2000'li yıllarda başarıyla kullandı. Bağlamlarından koparılan kutsal dini kavramları uluslararası terörizmi meşrulaştırıcı bir terminolojiye dönüştüren DAESH, sınırlı dini bilgisi olan gruplar üzerinde faaliyetlerinin dinen meşru olduğuna ilişkin bir "pseudo teoloji" üretti. Bu "pseudo teoloji" kendi retorliğini oluşturarak sosyal medya yoluyla geniş kesimlere ulaştı. DAESH'e katılımında sosyal medyanın önemli bir etkisinin olduğu yadsınamaz. Bu hakikat ötesi süreçte kendilerinin kutsal bir savaş içinde olduğu illüzyonuna kapılmış grupların kendilerine dünyadaki cennet olarak vaat edilmiş topraklara doğru gittiklerini kendileri ile yapılan görüşmeleri içeren raporlardan okuyabiliriz.

Son olarak küresel düzeyde Rusya'nın, Avro-Atlantik entegrasyonu durdurmak ya da yavaşlatmak için Batı Balkanlar'da yaptığı propaganda faaliyetinin bölgede zaten var olan aşırı sağ grupları ajite ettiği, bu durumun da aşırılık yanlısı grupların sınır aşan faaliyetlerini arttırdığı sonucuna varılabilir.

Kaynakça

Atwan, Abdel Bari. **Islamic State: The Digital Caliphate**, University of California Press, Oakland, California, 2015.

Azinović, Vlado. “Regional Report: Understanding Violent Extremism in the Western Balkans”, British Council, 2018. <https://www.rcc.int/p-cve/docs/198/western-balkans-extremism-research-forum--regional-report--understanding-violent-extremism-in-the-western-balkans-2018>. (10.04.2020)

Balkan Investigate Reporting Network, “Balkan Jihadists: The Radicalisation and Recruitment of Fighters in Syria and Iraq, March 2016. <https://wb-iisg.com/docs/balkan-jihadists-the-radicalisation-and-recruitment-of-fighters-in-syria-and-iraq/>. (12.06.2020)

Barrett, Richard. “Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees”, The Soufan Center, The Global Strategy Network, 2017. <https://thesoufancenter.org/wp-content/uploads/2017/11/Beyond-the-Caliphate-Foreign-Fighters-and-the-Threat-of-Returnees-TSC-Report-October-2017-v3.pdf> . (20.06.2020)

BBC NEWS, “Isis leader calls on Muslims to ‘build Islamic state’”, 1 July 2014, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-28116846>. (22.06.2020)

Benmelech, Efraim ve Klor, Esteban F. “What Explains the Flow of Foreign Fighters to ISIS?”, National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper. 2017, <http://www.nber.org/papers/w22190>, (20.06.2020)

Beslin, Jelena. ve Ignjatijevic, Marija. “Balkan Foreign Fighters: From Syria to Ukraine”, European Union Institute for Security Studies, 2017. <https://www.iss.europa.eu/content/balkan-foreign-fighters-syria-ukraine> (29.04.2020)

Bieber, Florian. **The Rise of Authoritarianism in the Western Balkans**, Palgrave Publishing, Switzerland, 2020.

- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 2178 Sayılı Kararı. (2014)
<http://unscr.com/en/resolutions/doc/2178>. (20.06.2020)
- Gürsoy, Barış. “Russian Federation’s Kosovo Policy since 1999”, Ed. by., Bülent Sarper Ağır, **Kosovo: Past, Present and Future**, Nova Science Publishers, New York, 2019, s. 141-162.
- Hegghammer, Thomas. “The Rise of Muslim Foreign Fighters: Islam and the Globalization of Jihad”, **International Security** 35, no. 3, (2010/11): 53–94.
- Hofingera, Veronika. ve Schmidinger, Thomas. “ ‘Muhajirun’ from Austria. Why they left to join ISIS and why they don’t return”, **Journal for Deradicalization**, no: 22, (2020): 287-318.
- J. Ingram, Haroro, Whiteside, Craig ve Winter, Charlie. **The ISIS Reader: Milestone Texts of the Islamic State Movement**, Oxford University Press, New York, 2020.
- Lawsuit, “CEO JCB Consulting International–Before the Committee on Banking”, Housing and Urban Affairs United States Senate, October 22, 2003.
- Mandacı, Nazif. “Kosovo and the Gulf: Securitized Soft Power”, Ed. by. Ağır, Bülent Sarper. **Kosovo: Past, Present and Future**, Nova Science Publishers, New York, (2019): 163-180.
- Marone, Francesco. ve Vidino, Lorenzo. “Destination Jihad: Italy’s Foreign Fighters”, ICCT Report, Mart 2019. <https://icct.nl/wp-content/uploads/2019/03/Marone-Vidino-Italys-Foreign-Fighters-March2019.pdf>. (03.06.2020)
- Meleagrou-Hitchens, Alexander., Hughes, Seamus. ve Clifford, Bennett. **The Travelers: American Jihadists in Syria and Iraq**, The George Washington University, Program on Extremism, 2018. <https://extremism.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs2191/f/TravelersAmericanJihadistsinSyriaandIraq.pdf> (22.06.2020)
- Metodieva, Asya. “Balkan Foreign Fighters Are Coming Back: What Should Be Done?”, Stratpol Policy Paper,

2018.<https://www.stratpol.sk/wpcontent/uploads/2018/01/>

Metodieva_Returnees_Western_Balkans_Stratpol_FINAL.pdf. (22.06.2020)

Nikolić, Lazar. "Ethnic Prejudices and Discrimination: The Case of Kosovo ", Ed. by. Bieber, Florian. ve Daskalovski, Zhidas. **Understanding the War in Kosovo**, Frank Cass Publishers, London, (2005): 51-76.

Pokalova, Elena. "Driving factors behind foreign fighters in Syria and Iraq", **Studies in Conflict & Terrorism** 42, no. 9, (2019): 798-818.

Pericaeş, Vjekoslav. **Balkan Idols: Religion and Nationalism in Yugoslav States**, Oxford University Press, New York, 2002.

Qehaja, Florian. "Beyond Gornje Maoče and Ošve: Radicalization in the Western Balkans", Ed. by. Varvelli, Arturo. **Jihadist Hotbeds Understanding Local Radicalization Processes**, ISPI. Milano, (2016): 75-92.

SEERECON, "From the Balkans to ISIS From the Balkans to ISIS Militant Islamism in Southeastern Europe", Security and Inteligence Series Special Analytical Report, 2014. <http://seerecon.com/wp-content/themes/seerecon/images/seerecon-report-web.pdf>. (15.05.2020)

Shtuni, Adrian. "Breaking Down the Ethnic Albanian Foreign Fighters Phenomenon", **An Interdisciplinary Journal** 98, no. 4, (2015): 460-477.

Shtuni, Adrian. "Ethnic Albanian Foreign Fighters in Iraq and Syria", **CTC Sentinel** 8, 4, 2015.

The Atlantic Initiative 2017 Report, Between Salvation and Terror: Radicalization and the Foreign Fighter Phenomenon in the Western Balkans, (ed.) Vlado Azinović, 2017.

<https://www.rcc.int/pcve/download/docs/BetweenSalvationAndTerror.pdf/74af913c3974d92d1401d6c4af3495b4.pdf>. (29.04.2020)

The Law Library of Congress Treatment of Foreign Fighters in Selected Jurisdictions, Global Legal Research Center, 2014.

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, “Türkiye’nin DEAŞ ile Mücadelesi”,
Temmuz
2017.[http://www.mia.gov.tr/kurumlar/mia.gov.tr/Genel/deas%CC%A7%207%
20temmuz.pdf](http://www.mia.gov.tr/kurumlar/mia.gov.tr/Genel/deas%CC%A7%207%20temmuz.pdf). (22.06.2020)